

АСАРЕ ДОИР БА ЛАҲҶАИ БУХОРО

Ба қарибӣ ба унвони «Ганчинаи Чомӣ» (кабинети забон ва адабиёти ба номи Чомии Университети давлатии Тоҷикистон) аз Эрон як даста тухфа омад, ки дар байни онҳо асаре оид ба лаҳҷаи Бухоро низ мавҷуд аст.

Асар «Ёддоштҳо дар бораи лаҳҷаи бухорӣ» ном дошта, соли 1342 ҳичрии шамсӣ дар Машҳад дарҷ гардидааст. Китоб аз 492 саҳифа иборат буда, ба қалами доктор Аҳмадалӣ Раҷоӣ мутааллиқ мебошад. Муаллиф дар муқаддимаи муфассал (20 саҳифа) шахсияти худ ва зарурати таълифи асарро пурра баён мекунад. Мувофиқи маълумоти сарсухан, дар нимаи асри гузашта яке аз ғуломтозони туркман (манзараи ғуломтозиро аз «Ғуломон»-и устод Айни мулоҳиза фармояд) бобои муаллиф Муҳаммадалиро дар синни тифлӣ аз деҳаи Бож «мерабояд ва ба Бухоро мебарад». Муҳаммадалӣ дар Бухоро дар оилаи марди ҳушманде тарбия ёфта ба камол мерасад ва ба яке аз мансабҳои аморат соҳиб мегардад. Баъди чанд вақт аз Бож бародари Муҳаммадалӣ Раҷабалӣ меояд. Ҳар ду бародар ба духтарони бухорӣ хонадор мешаванд.

Чунон ки Раҷоӣ навиштааст, «дере намегузарад, ки ҳар ду бародар бо фарзандони хеш дар Хуросон фароҳам меоянд ва писару духтари онон, ки падару модари нигорандаанд, бо ҳам пайванди зановуӣ мекунанд».

Бинобар ин, Раҷоӣ аз тифлӣ дар ҳавои сухани бухорӣ парвариш ёфтааст ва ҳамин «ҷиҳот сабаб шуд, ки нигоранда аз ҳангоми хурдӣ бо лаҳҷаи бухорӣ унс ва иртибот ёбад ва оҳанги калимот ва латоифи иборат дар гушу чон ва сафҳаи замиран нақш бонад ...».

Пас муаллиф ба шарҳи зарурати чунин китоб гузашта, қайд мекунад, ки мутолиаи осори бузургони гузаштаи форсизабон барои хонандагони эронӣ душворие дорад, ки он танҳо бо донишони нозукиҳои лаҳҷаи бухорӣ рафъ мегардад. Бояд гуфт, ки Раҷоӣ бештар таҳти ибораи лаҳҷаи “бухорӣ” ҳолатҳои умумии забони адабии имрӯзаи тоҷикиро баён намудааст.

Дар ҳақиқат, хонандагони советии тоҷик осори гаронбаҳои Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Носири Хусрав, Саъдӣ, Ҳофиз, Камол ва дигар бузургони олами адабро назар ба хонандагони муосири эронӣ хеле беҳтару осонтар сарфаҳм менамояд. Айни чунин матлабро доктор Раҷоӣ бо мисолҳои зиёде исбот менамояд.

Дар шарҳу тафсири мероси адибони гузашта ҳатто олимони адабиётшиноси эронӣ низ дармондаанд. Ҳамон навъе ки Раҷоӣ қайд кардааст, Маликушшуаро Баҳор “гучум”, «ношпотӣ», Саид Нафисӣ «хавоза», доктор Фаёз «хайрият», Ризавӣ ва Фурузонфар «манҳий», Фурӯзонфар ва Муин «форидан», Фуруғӣ ва Ғанӣ «пӯшт-пӯшт»-ро, ки дар осори Наршаҳӣ (тарҷимаи Кубови), Хайём, Саъдӣ ва дигарон кор фармуда шудаанд, нафаҳмидаанд, ҳол он ки таъбирҳои зикрғфта барои ҳамаи хонандагони тоҷикзабон, аз ҷумла аҳли Бухоро мафҳуму дастрасанд.

Раҷоӣ саҳви дигари Баҳорро, ки гуё мардуми Бухоро гурӯҳи феълҳои замони ҳозира-оянда (шаҳси II)-ро ҳамчун «равед-мӣ?», «хӯред-мӣ?» меғуфта бошанд, ислоҳ менамояд. Дар лаҳҷаи бухорӣ, – менависад муаллиф, «меҳӯред-мӣ?», “меред-мӣ?” (муҳаффафи «меравед-мӣ?») меғуянд, на «равед-мӣ?», «хуред-мӣ?».

Доктор Морин Мавла дар чунин фикр аст, ки гуё гурӯҳи феълҳои «карден», «ғуфтен» дар лаҳҷаи бухорӣ баробари «карданд», «ғуфтанд»-и забони адабиётшинос. Раҷоӣ нишон медиҳад, ки ин ақида сарех нест ва тири калимаҳои «ғуфтен», «карден» дар забони адабӣ мувофиқи «ғуфтаанд», «кардаанд» мебошанд.

Муаллифи асар омӯхтани лаҳҷаи бухороиро хеле ғоидабаш ва зарур мешуморад. У чунин изҳори ақида мекунад, ки донишмандони лаҳҷаи бухороӣ барои дурусттар фаҳмидани латофати забони дарӣ воситаи беҳад хубест, зеро хусусиятҳои асосии он забон танҳо дар ватани худ (мувофиқи нишондоди – олимони советӣ ва дигар донишмандони мамлакатҳои бегона, ба мисли Баҳор, Саид Нафисӣ забони дарӣ маҳз дар Бухоро ба вучуд омадааст) алҳол маҳфуз мебошад.

«Иноят ба лаҳҷаи бухороӣ, меғуяд доктор Раҷоӣ, – на танҳо аз он рӯй аст, ки истилоҳот ва талаффузи ҳоси мардуми он сомон доништа шавад, балки ин амр сабаб хоҳад шуд, ки беш аз пеш аз чехраи зебои забони дарӣ парда ба як су равад».

Дар асар калимаву ибора ва ҷумлаҳои бисёре оварда шудаанд, ки онҳо хусусиятҳои гуногуни овозӣ ва маънавии лаҳҷаи бухороиро таҷассум намудаанд.

Асари Раҷоӣ барои хонандагони эронӣ дар роҳи омӯзиши асарҳои классикони адабиёти тоҷику форс, барои дурусту беҳато хондани суҳанони он бузургон дастури хуби илмиву амалӣ ба шумор меравад.

Умуман, асари Аҳмадали Раҷоӣ – «Ёддоштҳо дар бораи лаҳҷаи бухорӣ» барои донишҷӯёну омузгорони мактабҳои олии, забоншиносону адабиётшиносон аз ҳар ҷиҳат судманд аст.

Раҳими ҚУБОДИЁНӢ

"Маориф ва маданият"
№ 40 (2802), семанбе 4 апрели соли 1967, сах. 4

ИЯТ

4 АПРЕЛИ соли 1967

БА ҚАРИБИ ба унвони «Ганҷинаи Чомӣ» (кабинети забон ва адабиёти ба номи Чомии Университети давлатии Тоҷикистон) аз Эрон як даста тухфа омад, ки дар байни онҳо асаре онд ба лаҳҷаи Бухоро нисз мавҷуд аст.

Асар «Бидоштҳо дар бораи лаҳҷаи бухороӣ» ном доншта, соли 1342 хитрии шамсӣ дар Машҳад дарҷ гардидааст. Китоб аз 492 саҳифа иборат буда, ба қалами доктор Аҳмадалӣ Раҷоӣ мутааллиф

Пас муаллиф ба шарҳи зарура-ти чунин китоб гузашта, қайд мекунад, ки муаллиф осори бузургони гузаштан фарсзабон барои хонандагонӣ эронӣ душворро до-рад, ки он танҳо бо донишони но-зукиҳои лаҳҷаи бухороӣ рағб ме-гардад. Бояд гуфт, ки Раҷоӣ беш-тар таҳти иборан «лаҳҷаи бухо-роӣ» ҳолатҳои умумии забони ада-бии имрӯзгӣро тасвир баён наму-ндааст.

Дар ҳақиқат, хонандагонӣ сова-тӣи тоҷик осори таронбаҳон Рӯда-

фқир аст, ки гӯё гурӯҳи феълҳои «нардан», «гуфтан» дар лаҳҷаи бухороӣ баробари «нарданд», «гуф-танд»-и забони адабиёт. Аммо Ра-ҷоӣ ниспони меҳнаҳ, ки ин ақида тасриҳ нест ва тирӣ каллимаҳои «гуфтан», «нардан» дар забони адаби мувофиқи «гуфтаанд», «на-рданд» мебошанд.

Муаллиф асар омӯхтани лаҳ-ҷаи бухороиро хеле фондабахш ва зарур мешуморад. Ҷ чунин низоҳи ақида мекунад, ки донишони лаҳ-ҷаи бухороӣро барои дӯрусттар

АСАРЕ ДОИР БА ЛАҲҶАИ БУХОРО

мебошад. Муаллиф дар муқадди-маи муфассал (20 саҳифа) шахсия-ти худ ва зарурати таълифи асар-ро пурра баён мекунад. Мувофи-қи маълумоти сарсухан, дар ин-ман асри гузашта нисе аз ғуломто-зони туркман (қалъазарои ғуломто-зиро аз «Ғуломон»-и устод Айни мулоҳица фармоид) бобон муаллиф — Мухаммадалӣ дар синни таф-ли аз деҳан Бом «мерабояд ва ба Бухоро мебарояд». Мухаммадалӣ дар Бухоро дар онлан марди хуш-манде тарбия ёфта ба қамол ме-расад ва ба нисе аз мансабҳои амор-рат соҳиб мегардад. Баъди чанд вақт аз Бом бародари Мухаммада-лӣ — Раҷабалӣ меояд. Ҳар ду ба-родар ба дӯхтарони бухороӣ хона-дор мешаванд.

Чунон ки Раҷоӣ навиштааст, «дере намегузарад, ки ҳар ду ба-родар бо фарзандони хеш дар Ху-росон фароҳам меоянд ва писару духтари онон, ки падару модарӣ нагарафтаанд, бо ҳам пайванди заносун мекушанд».

Бинобар ин, Раҷоӣ аз тифлаи дар ҳалол суҳани бухороӣ парвар-иш ёфтааст ва ҳамин «ҷиҳот са-баб шуд, ки нагарафта аз ҳанго-ми хурд бо лаҳҷаи бухороӣ унс ва иртибот ёбад ва бҳанги кали-мат ва лозифи иборат дар гуш-ҷон ва сафҳан замиран нақш бан-дад»...

ки, Фирдавсий, Носирӣ Хусрав, Саъдӣ, Ҳофиз, Рамол ва дигар бу-зургони олами адабӣро назар ба хонандагонӣ мӯсоири эронӣ хеле беҳтару осонтар сарфаҳм ме-раванд. Айни чунин мақлабро док-тор Раҷоӣ бо нисолҳои шайде но-боғ менамояд.

Дар шарҳи тафсири мероси ади-биёни гузашта ҳама олимони ада-биётшиносӣ эронӣ нисе дармонда-анд. Ҳамон навъа ки Раҷоӣ қайд кардааст, Маликушшуаро Баҳор «гузашт», «ношопти», Саид Нафиса «хавоза», доктор Фаёл «хайрият», Ризавӣ ва Фурӯзонфар «манҳи», Фурӯзонфар ва Муин «форидаи», Фурӯғи ва Ганӣ «пӯш-пӯш» ро, ки дар осори Наршахӣ (тарҷимайи Кубоӣ), Хайём, Саъдӣ ва дигарон кор фармуда шудаанд, вафаҳм-даанд, ҳол он ки таъбирҳои зир-ёфта барои ҳаман хонандагонӣ то-ҷикзабон, аз ҷумла аҳли Бухоро мафҳуми дастрасанд.

Раҷоӣ сахан дигарии Баҳорро, ки гӯё мардуми Бухоро гурӯҳи феъл-ҳои аломони ҳозир-олида (шах-си II)-ро ҳамчун «равед-мӣ?», «ху-ред-мӣ?», мегуфта бошанд, нисолх менамояд. «Дар лаҳҷаи бухороӣ, — менависад муаллиф, — «меҳуред-мӣ?», «меред-мӣ?» (муҳаффафӣ «меравед-мӣ?») мегуянд, ва «равед-мӣ?», «хуред-мӣ?».

Доктор Морин Мавла дар тунни

фаҳмдани лағзоти забони дарӣ воситан беҳад хубест, асри хусус-иятҳои осори он забон танҳо дар ватани худ (мувофиқи ниспониҳои олимони советӣ ва дигар дониш-мандони мамлакатҳои бегона, ба мисли Баҳор, Саид Нафиса) забони дарӣ маҳз дар Бухоро ба вуҷуд омадааст) алҳол мафҳум мебошад.

«Нисе ба лаҳҷаи бухороӣ», — мегуянд доктор Раҷоӣ, — ва танҳо аз он рӯй аст, ки истилоҳот ва та-лаффузи хоси мардуми он сомон доништан шаванд, балки ин амр са-баб хоҳад шуд, ки беш аз пеш аз чехран забон забони дарӣ дарла ба як сӯ равад».

Дар асар каллимаву иборӣ ва ҷумлаҳои нисфери оварда шуда-анд, ки онҳо хусусиятҳои ғуноғуни овосӣ ва маънавии лаҳҷаи бухо-роиро таҷассум намунаанд.

Асари Раҷоӣ барои хонандагонӣ эронӣ дар роҳи омӯзиши асарҳои классикони адабиёти тоҷикӣ форс, барои дӯрусту беҳато хондани су-ҳани он бузургони дастури хуби илмиву аҷали ба шумор меравад.

Умуман, асари Аҳмадалӣ Ра-ҷоӣ — «Бидоштҳо дар бораи лаҳ-ҷаи бухороӣ» барои донишҷӯёну омӯзгорони мактабҳои оли, забон-шиносону адабиётшиносон аз ҳар ҷиҳат судманд аст.

Раҳими ҚУБОДИЕНА.